

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 374.7(73)

Н. М. Бідюк

Хмельницький національний університет

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У США (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті розкрито та проаналізовано вплив прогресивних філософських концепцій на становлення й розвиток системи освіти дорослих у США (необіхевіоризму, лібералізму, прагматизму, прогресивізму, реконструктивізму, технократизму, радикалізму, гуманізму); проаналізовано теоретичні підходи американських учених до проблеми освіти дорослих, обґрунтовано їх необхідність та актуальність; визначено провідні принципи, на яких повинна базуватись освіта дорослих. Особливу увагу сконцентровано на структурі, цілях, функціях, видах освіти дорослих (формальна, неформальна, інформальна), стратегічних напрямках розвитку у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Ключові слова: *розвиток, система освіти дорослих, необіхевіоризм, лібералізм, прогресивізм, гуманізм, радикалізм, технократизм, андрагогіка.*

Постановка проблеми. Посилення останніми роками тенденції взаємозв'язку та взаємозалежності країн і народів світу, інтернаціоналізація економіки, науки, культури, стрімкий розвиток інформаційних технологій, загострення глобальних проблем сучасності, розв'язання яких неможливе без виходу за межі однієї культури, зумовлюють важливість вивчення світового досвіду в різних сферах суспільного життя та галузях наукового знання, стимулюють усе більший інтерес до зіставлення економічних показників, соціально-політичних систем, моделей культури різних країн, у тому числі у сфері освіти дорослих.

Світовою педагогічною спільнотою визначено провідні принципи, на яких повинна базуватись освіта дорослих, а саме: урахування вікових і гендерних особливостей дорослих та потреб у навчанні; прагнення всіх людей розвиватись упродовж життя в особистісному й соціально-культурному аспекті; урахування досвіду дорослих упродовж навчання; забезпечення рівного доступу до отримання освіти; залучення до активної участі в освітньому процесі всіх його учасників; створення необхідних умов для поєднання навчання та роботи; урахування особистісних характеристик дорослих у побудові навчального процесу та розробці освітніх програм; гнучкість навчальних програм з урахуванням соціальних, культурних, економічних та інституційних чинників; активна участь дорослих в організації навчання тощо [3].

В умовах постійного пошуку шляхів розвитку системи освіти дорослих в Україні, яка б задовольняла потреби суспільства й відповідала світовим стандартам, особливого значення набуває вивчення та використання зарубіжного досвіду. У цьому контексті значний інтерес для України становить досвід США, де освіта дорослих має давню історію та багаті

традиції. Вивчення інноваційних ідей американського досвіду зумовлено й тим фактом, що в багатьох країнах Європи у процесі формування національних систем освіти дорослих було використано саме американську модель.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній вітчизняній педагогіці проблеми освіти дорослих є об'єктом дослідницької уваги С. Болтівця, В. Давидової, Т. Десятова, І. Зязюна, В. Кременя, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Олійника, Л. Сігаєвої, Г. Філіпчука та ін. У контексті наукового осмислення проблеми розвитку системи освіти дорослих у США особливо цінними є дослідження відомих американських філософів і педагогів Дж. Бока, Дж. Брунера, К. Гріффіна, Дж. Дьюї, П. Кумбса, А. Маслоу, Дж. Мезірова, М. Ноулза, Е. Торндайка, П. Фрейре, Д. Хейлза, Р. Хермстри та ін. Основними напрямками наукових досліджень американських учених є вивчення закономірностей розвитку й функціонування освіти дорослих, розробка її концептуальних засад та обґрунтування теоретичних і практичних основ андрагогіки.

Мета статті. Необхідність розробки нових, перспективних та ефективних стратегій розвитку національної системи освіти дорослих визначила мету статті – проаналізувати провідні напрями розвитку системи освіти дорослих у США у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Суперечності, які існують у сучасному глобалізованому суспільстві, вимагають нового мислення, яке повинна формувати система освіти дорослих. Виникає потреба в пошуку нових парадигм розвитку педагогічної теорії та практики на основі демократичних і гуманістичних ідеалів.

У працях американських учених доведено, що основними загальноновизнаними принципами освіти дорослих у США є базові фундаментальні ідеї й теоретичні положення, що визначають спільні підходи до її організації та загальноосвітіві тенденції її розвитку.

Ретроспективний огляд становлення системи освіти дорослих у США дозволив зрозуміти її сутність і рушійні сили, що були в основі навчального процесу дорослих. У різні періоди історичного розвитку головні цілі й завдання освіти співвідносились із соціальними вимогами. Освіта дорослих трансформувалася, вбираючи у себе особливості тієї чи іншої епохи. Узагальнюючи результати досліджень американських науковців, можна виділити провідні філософські ідеї, що вплинули на формування й розвиток системи освіти дорослих у США, а саме: біхевіоризм (Дж. Вотсон, Б. Скіннер, Е. Торндайк), лібералізм (Н. Батлер, Дж. Ньюмен, Дж. Рассел, К. Хоул), неопрагматизм (П. Гудмен, Л. Кремін, Д. Свіфт, У. Файнберг), прогресивізм (Е. Ліндемман, Д. Фішер), технократизм (Н. Бакаліс, Ф. Гальтон, Дж. Конант, Т. Колм), когнітивізм (Дж. Браунвелл, Дж. Брунер, А. Кінг, Дж. Мартін, Дж. Шваб, І. Шеффлер, Ф. Фенікс), соціальний реконструктивізм (Т. Брамелльд, Дж. Вілер, С. Коген, Дж. Кріейджер, Д. Олівер, У. Стенлі,

У. Файнберг, Л. Фішер, Г. Шейн), радикалізм (Дж. Мезіров, П. Фрейре) та гуманізм (А. Маслоу, М. Ноулз, К. Роджерс) [1, 60–78].

Проаналізовані підходи науковців щодо розвитку й функціонування системи освіти дорослих у США знайшли відображення в конкретизації її мети, функцій, основних принципів, видів. Незважаючи на різні погляди науковців, освіта дорослих розглядається як процес, що здійснюється впродовж життя, цілі якого полягають у створенні умов для задоволення освітніх потреб дорослих, а також можливостей для подальшого професійного розвитку, самореалізації, підвищення ефективності й результативності їхньої життєдіяльності. Виконуючи інструктивну, консультаційну, освітньо-розвивальну та управлінську функції, освіта дорослих представляє сукупність формального, неформального та інформального навчання, що ґрунтується на гуманістичних ідеях саморозвитку й самореалізації особистості, а також принципах гуманізації, демократизації, свободи вибору, гнучкості, неперервності, врахування досвіду, індивідуалізації та диференціації. Розвиток системи освіти дорослих у США відбувається в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, а також динамічних змін на ринку праці. В основу реформування системи освіти дорослих у США покладено концептуальні ідеї відкритості, партисипативності, неперервності, випереджувального розвитку.

Освіта дорослих передбачає врахування специфіки контингенту слухачів за віком, соціальною зрілістю, професійною спрямованістю, життєвим і професійним досвідом, мотивами навчання. Це люди найманої праці, безробітні, пенсіонери, колишні військовослужбовці, мігранти, представники національних меншин, інваліди, які утворюють багаточисленну «групу ризику», що потребує соціального захисту й підтримки засобами освіти. Відтак врахування соціальних, психологічних, вікових і гендерних особливостей є необхідною умовою під час розробки змісту освітніх програм, визначенні форм організації навчання дорослих, використанні відповідних технологій навчання, комплектуванні навчальних груп, регулюванні термінів і тривалості навчання.

Бурхливий розвиток науки й інформаційних технологій у середині ХХ ст., нестача високого рівня кваліфікації основної маси працюючого населення, розуміння суспільної необхідності організації освіти для різних категорій дорослого населення зумовили появу такої науки як андрагогіка – функціональної галузі педагогіки, яка покликана вивчати, аналізувати та досліджувати процеси навчання й освіти дорослої людини впродовж усього життя. Ішов активний пошук визначення специфіки її предмету, дослідницьких методів, категоріального апарату, розробки перших навчальних посібників з андрагогіки.

Науковий інтерес, на нашу думку, становлять обґрунтовані узагальнені припущення відомого американського дослідника М. Ноулза, у яких

зазначається, що освіта дорослих, яка включає пізнавальну діяльність дорослого, участь дорослого в різноманітних освітніх програмах, наявність системи освітніх установ для навчання дорослих і фахівців-андрагогів, є «самостійною складовою системи освіти, головним завданням якої є сприяння всебічному розвитку людини в період її самостійного життя». Сутність андрагогічного підходу М. Ноулза полягає в таких принципових положеннях: провідна роль у власній освіті належить самому індивіду; навчання повинно виходити з індивідуальних особливостей того, хто навчається, відповідати його індивідуальним освітнім потребам і стимулювати зростання цих потреб; у процесі навчання слід використовувати внутрішні сили особистості, спиратися на природне прагнення людини до саморозвитку, самовдосконалення; навчальний процес відбувається у спільній діяльності тих, хто навчає, з тими, хто навчається [7, 12].

У другій половині ХХ століття розвиток системи освіти дорослих у США мав випереджувальний вектор, спрямований на проблеми постіндустріальної цивілізації, необхідність розвитку творчих здібностей людини, вміння самостійно приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності; урахування стану та прогнозу розвитку економіки, ринку праці, об'єктивних потреб оновлення професійної освіти та навчання, результати нових досліджень, світовий досвід.

Аналіз літературних та інформаційних джерел показав, що існує декілька класифікацій освіти дорослих у США. Найбільш поширеною є класифікація за способами організації навчальної діяльності; методами оцінювання та визнання результатів; процедурами їхнього документального та правового оформлення. Відповідно до вказаних критеріїв система освіти дорослих поділяється на *формальну, неформальну та інформальну* [2, 46].

Функціонування системи формальної освіти в США визначається існуючими стандартами, ідеалами, політичними установками, що знаходять своє втілення у державній політиці в галузі освіти. Класична формальна освіта переважно будується за віковими ознаками, ієрархічно структурована й охоплює всі ступені – від початкової, середньої та вищої освіти до установ післядипломної освіти, покликаних підвищувати кваліфікацію фахівців або сприяти їхній перекваліфікації. У системі формальної освіти особлива роль належить базовій освіті. Не випадково урядові й ділові кола США вбачають у підвищенні якісного рівня підготовки учнів і студентів збереження конкурентоздатності своїх країн на світовому ринку.

Неформальна освіта дорослих розвивається поза межами звичайної системи освіти, проте вона має цілеспрямований і систематичний характер. Найбільш поширеними типами навчальних установ неформальної освіти є народні університети, народні школи для осіб третього віку, професійні школи, різні центри для підготовки й перепідготовки осіб тощо. Найбільш

типovими закладами неформальної освіти дорослих у США є Служби поширення знань, Центри розвитку кар'єри, консультаційні центри.

Основною ознакою неформальної освіти є відсутність єдиних стандартизованих вимог до результатів навчальної діяльності, проте всі інші критерії навчання – доцільність, процедура зарахування, форми організації навчання, система оцінювання успішності, сертифікат про закінчення з вказівкою змісту засвоєного курсу – можуть зберігатися. Зауважимо, що серед відомих американських педагогів немає єдиного погляду щодо розвитку неформальної освіти. Зокрема, Дж. Бок вважає її панацеєю для розв'язання низки національних проблем, натомість П. Кумбс переконаний, що програми неформальної освіти розробляються з великим ентузіазмом і водночас швидко припиняють своє існування. Серед причин такого явища він виділяє недостатнє охоплення бідного й неписьменного населення, проблеми пов'язані з управлінням освітою на місцевому рівні, невідповідність цілей результатам навчання тощо. Для розв'язання цих проблем необхідна як інтеграція неформальної та формальної освіти, так і більш суттєва підтримка з боку держави [4].

Інформальна освіта є неінституційним різновидом освіти дорослих, яка передбачає отримання інформації через засоби масової інформації, від друзів, відвідування культурних установ, тобто впродовж повсякденної життєдіяльності людини. Зазначимо, що види інформальної освіти поки що не систематизовані. Серед них можна виокремити навчання за методом спроб і помилок; самоосвіту шляхом самостійного пошуку відповідей на хвилюючі питання або способів розв'язання практично значущих проблем; отримання нових знань за допомогою сучасних інформаційних технологій і шляхом засобів масової інформації; збагачення свого духовного світу шляхом читання й відвідування культурних установ тощо. Результати інформальної освіти не засвідчуються документально і, звичайно, не отримують офіційного визнання з боку інших інститутів суспільства. Останнім часом на сучасному етапі розвитку системи освіти дорослих в американському суспільстві все частіше обговорюється питання щодо сертифікації результатів отримання інформальної освіти, тобто визнання суспільством реальної, а не лише документально засвідченої, академічної та професійної кваліфікації. Доросле населення США надає перевагу саме інформальній освіті. П. Кумбс, називаючи цей вид освіти природним і основним джерелом знань, розробив систему оцінювання знань, отриманих таким шляхом [4].

Американські дослідники також виділяють компенсаторну, адаптаційну та додаткову освіту дорослих відповідно до функцій, які виконує освіта. Відповідно до зв'язку з попередньою освітою, вона може бути постбазовою, модернізованою, відновленою.

Починаючи з 90-х років минулого століття формується системний погляд на проблеми освіти дорослих у світі, що змінюється. Стрімкі

соціально-економічні й політичні перетворення, глобалізація, вступ до епохи інформаційної цивілізації зумовили появу нових проблем у сфері освіти дорослих, зокрема збільшилася питома вага та значущість для людини й суспільства навчання впродовж життя. З формуванням тенденцій до відкритості американського суспільства, демократизації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій намітилася глобалізація процесів розвитку системи освіти дорослих.

У цей період з'являються дослідження К. Гілігана, Д. Хейлза, О. Хардінга, Д. Фланнері, спрямовані на розв'язання нових проблем освіти дорослих, зокрема впливу гендерних факторів на процес навчання дорослих. Особливий інтерес становлять дослідження щодо розходжень у розумових процесах чоловіків і жінок. Так, дослідник Д. Хейлз вважає, що різницю у процесах пізнання чоловіків і жінок можна пояснити з біологічної точки зору, тобто структурою мозку. На думку автора дослідження, саме «під час виконання тих або інших завдань у жінок може активізуватися більша частина мозку, ніж у чоловіків і навпаки» [6, 54]. Жіночий мозок відрізняється від чоловічого за довжиною рецепторів, а також локацією центру мови. Ураховуючи нові підходи до розгляду актуальних проблем освіти дорослих, науковці США розуміють необхідність постійного пошуку шляхів використання цих знань у процесі навчання дорослих.

У монографії «Цілі освіти дорослих» відомий дослідник у галузі освіти дорослих Дж. Хостлер визначив три фундаментальні (довгострокові) цілі освіти дорослих, які відрізняють її від шкільної освіти, зокрема *автономізація* (право на навчання), *індивідуалізація* (вільний вибір навчальних можливостей відповідно до потреб особистості); *рівність* (рівні відносини між викладачами та слухачами на основі співпраці). К. Гріффін вважає провідними цілями освіти дорослих потреби особистості, вільний доступ та якісне забезпечення навчання, що вказує на професійну ідеологію освіти дорослих [5, 66–69].

Як бачимо, освіта дорослих у США розглядається як системне, багатовимірне явище, що має цілісний, неперервний, адаптивний характер, охоплює сукупність взаємопов'язаних структурних елементів, що забезпечують динамічний і випереджувальний розвиток: законодавчу базу, освітні заклади й центри, федеральні програми, освітні та консультаційні програми, зміст, форми, інноваційні технології навчання, педагогічний персонал, науково-методичний супровід тощо, що впливають на забезпечення якості освіти та розвиток дорослої особистості. Як соціальний інститут, вона є складовою державної освітньої політики, реалізація якої забезпечується гнучкою законодавчо-нормативною базою, тісним зв'язком із ринком праці, що уможливорює оперативне реагування на його динамічні зміни та сприяє забезпеченню економічної стабільності в суспільстві.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Системне функціонування освіти дорослих у США забезпечується в умовах ефективної діяльності органів державної влади, недержавних організацій, громадських об'єднань щодо розробки, ухвалення й виконання рішень, спрямованих на розвиток системи освіти дорослих, підвищення результатів її діяльності. Освіта дорослих здійснюється відповідно до цілей і закономірностей розвитку американського суспільства й передбачає не лише чітку організаційну структуру на всіх рівнях, а передусім – урахування особливостей контингенту слухачів; єдність і взаємозв'язок самоосвіти, саморозвитку й самореалізації; інноваційність і професійну спрямованість освітніх програм; гнучкість системних зв'язків із роботодавцями та громадськими організаціями; наявність висококваліфікованих фахівців, які здійснюють навчання дорослих.

До перспектив подальших наукових розвідок відносимо дослідження особливостей підготовки андрагогічного персоналу для неформальної освіти дорослих у США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідюк Н. М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика : [монографія] / Н. М. Бідюк ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. – 542 с.
2. Тонконогая Е. П. Новые тенденции образования взрослых как социального института / Е. П. Тонконогая // Образование взрослых как социальный институт: тенденции развития и проблемы. – СПб., 1997. – С. 60–68.
3. Adult Education and Lifelong Learning, 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.issuu.com/routledge/docs/name44b514>.
4. Coombs P. H. The world crisis in education: the view from the eighties / P. H. Coombs. – N. Y. : Oxford University Press, 1985. – 266 p.
5. Griffin C. Curriculum theory in adult and lifelong education / C. Griffin. – London & Sydney : Croom Helm, 1983. – 218 p.
6. Hales D. Just like a woman: how gender science is redefining what makes us female / D. Hales. – N. Y. : Bantam Books, 1999. – 231 p.
7. Knowles M. S. The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy / M. S. Knowles. – N.Y. : Association Press, 1980. – 400 p.

РЕЗЮМЕ

Бідюк Н. М. Развитие системы образования взрослых в США (вторая половина XX – начало XXI века).

В статье раскрыто и проанализировано влияние прогрессивных философских концепций на становление и развитие системы образования взрослых в США (необихевиоризма, либерализма, прагматизма, прогрессивизма, реконструктивизма, технократизма, радикализма, гуманизма); проанализированы теоретические подходы американских ученых к проблеме образования взрослых, обоснованы их необходимость и актуальность; определены ключевые принципы образования взрослых. Особое внимание сконцентрировано на структуре, целях, функциях, видах образования взрослых, стратегических направлениях развития во второй половине XX – в начале XXI века.

Ключевые слова: развитие, система образования взрослых, необихевиоризм, либерализм, прогрессивизм, гуманизм, радикализм, технократизм, андрагогика.

SUMMARY

Bidyuk N. The development of the US system of adult education (the second half of the 20-th and the beginning of the 21-st century).

In the article the influence of progressive philosophical concepts on the development and formation of adult education in the USA (neo-behaviourism, liberalism, progressiveness, reconstruction, technocracy, radicalism, humanism) has been analyzed. There have been considered the importance and actuality of American scientists' approaches to the problem of adult education and proved their necessity and urgency. The key principles of adult education have been identified (humanization, democratization, freedom of choice, flexibility, continuity, taking into account the experience of individualization, differentiation). Particular attention is focused on the structure, objectives, functions, types of adult education, strategic directions of its development in the late twentieth and the beginning of the XXI-st century.

Having studied the official documents and statistic data of international organizations on the problem of adult education, there have been revealed common approaches (the main strategies of perspective development of adult education, diversification of financial sources, human sources investments, providing the lifelong education for all, improving the legislative framework, working out the flexible educational programs and innovative teaching technologies, ratification of non-formal and informal adult education, stimulating perspective projects on the problem of adult training) to the solving of the problem.

It has been established that the modern system of adult education based on a symbiosis of ideas in a complex capable of substantially change its main goals and objectives in accordance with social demands of American society. Despite the different views of scholars, adult education is seen as a process that is performed during life, the purpose of which is to create conditions to meet the educational needs of adults as well as opportunities for further professional development, mobility, efficiency and effectiveness of their life.

It has been proved that the system of adult education in the USA is an open, independent, flexible, multifunctional, diversified, adaptive structure, which covers interrelated and interactional components (legal, national, technological, diagnostic, personal, administrative and correctional).

The author has concluded that the development of adult education in the USA depends on internal and external determinations such as: globalization and integration processes, dynamic changes on labor-market, information technologies development, educational reform, and the main trends of public policy.

Key words: adult education, neo-behaviourism, liberalism, progressiveness, reconstruction, technocracy, radicalism, humanism, andragogy.

УДК 378.937:371.212.3(73:71:410)

М. А. Бойченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОГРАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ І ТАЛАНОВИТИМИ ШКОЛЯРАМИ В УНІВЕРСИТЕТАХ США, КАНАДИ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті схарактеризовано програми професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими й талановитими школярами в університетах США, Канади та Великобританії. З'ясовано, що підготовці майбутніх учителів до роботи з обдарованими й талановитими у США, Канаді та Великобританії приділяється різна увага, попри той факт, що така необхідність є національно